

Oleh Stetsyshyn

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki /
Ivan Franko National University of Lviv

 <https://orcid.org/0000-0001-7088-8728>

Żołnierze polskiego pochodzenia w służbie wojskowej Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (1918–1920)

Summary

Soldiers of Polish Descent in the Service of the Ukrainian Galician Army (1918–1920)

The article focuses on the 1918–1920 service in the Ukrainian Galician Army (UHA) of ethnic Poles and representatives of other nationalities who were born in the territory of today's Poland. UHA was the armed forces of the West Ukrainian People's Republic (Ukrainian abbreviation – ZUNR), which in the years 1918–1919 fought against the Polish army for the territory of Eastern Galicia, and from mid-1919 moved to the territory of “Great Ukraine” (the northern, central, and southern regions of Ukraine, which were controlled by another Ukrainian state – the Ukrainian People's Republic [UNR]) and fought there with the units of white and red Russians. The approach to this issue is based on archival documents, memoirs and periodicals from that period, as well as on the research conducted by contemporary scientists. The author attempts to systematize the personal data of these soldiers of Polish descent known to us, in order to determine the reasons that directed them to the West Ukrainian military service, and to investigate their further fate. This topic is still under-researched and is important for a better understanding of historical processes taking place in the past.

Keywords: Ukraine, Poland, Ukrainian-Polish relations in the 20th century, Eastern Galicia, ZUNR

Streszczenie

Tematem artykułu jest służba w latach 1918–1920 w Ukraińskiej Armii Galicyjskiej (UHA) etnicznych Polaków i przedstawicieli innych narodowości, którzy urodzili się na terenach dzisiejszej Polski. Ukraińska Armia Galicyjska to siły zbrojne Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZUNR – Zachidnoukrains’ka Narodna Respublika), które w latach 1918–1919 walczyły wraz z wojskiem polskim o terytorium Galicji Wschodniej, a od połowy 1919 r. przeniósł się na terytorium Ukrainy Naddnieprzańskiej, kontrolowane przez inne państwo ukraińskie – Ukraińską Republikę Ludową (UNR), i walczyły tam z oddziałami biało-czerwonych Rosjan. Ujęcie tej problematyki opiera się na dokumentach archiwalnych, wspomnieniach i periodykach z tego okresu, a także na badaniach współczesnych naukowców. Podejmowana jest próba usystematyzowania znanych nam danych personalnych tych żołnierzy polskiego pochodzenia, ustalenia przyczyn, które skierowały ich do zachodnioukraińskiej służby wojskowej, zbadania ich dalszych losów. Temat ten jest wciąż niedostatecznie zbadany i ma znaczenie dla lepszego zrozumienia procesów historycznych zachodzących w przeszłości.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, stosunki ukraińsko-polskie w XX w., Galicja Wschodnia, ZUNR

Historia stosunków między Ukraińcami i Polakami w XX w. wciąż zawiera wiele kwestii, które nie zostały dostatecznie zbadane. Wśród nich jest stosunek ludności polskiej Galicji Wschodniej do ogłoszenia państwowości ukraińskiej w listopadzie 1918 r. W historiografii polskiej i ukraińskiej powszechnie przyjmuje się, że galicyjscy Polacy odbierali ten fakt zdecydowanie negatywnie, o czym świadczyły w szczególności listopadowe boje we Lwowie w 1918 r. i późniejsze działania bojowe wojska polskiego przeciwko armii galicyjskiej.

Jednak każda reguła ma wyjątki. W tym przypadku źródła podają, że w czasie walk z Wojskiem Polskim w zachodnioukraińskiej armii służyli także żołnierze polskiego pochodzenia.

Niestety, historiografia problematyki służby wojskowej żołnierzy polskiego pochodzenia w armii ukraińskiej praktycznie nie istnieje. Chociaż ogólnie kwestia formowania sił zbrojnych Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej stała się przedmiotem badań zarówno ukraińskich, jak i polskich naukowców. W różnym stopniu poruszali ją L. Szankowskyi¹, Z. Karpus², M. Krotofil³, M. Lytwyn⁴, G. Łukomski,

¹ L. Szankowskyi, *Ukrainska Halyccka Armia: wojenno-istoryczna studia*, Lviv 1999.

² Z. Karpus, *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914–1923*, t. I, cz. 3, Toruń 1997.

³ M. Krotofil, *Armia Halicka w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919*, http://www.home.umk.pl/~makr/index_pliki/Wojna_polsko-ukraińska.pdf (dostęp: 5 II 2024).

⁴ M. Lytwyn, *Ukrainsko-polska wujna 1918–1919 rr.*, Lviv 1998.

C. Partacz, B. Polak⁵, N. Szuminska⁶ i inni. Mogę też wspomnieć o monografii mojego autorstwa *Landsknechci Armii Halickiej*⁷ – o służbie w szeregach UHA żołnierzy pochodzenia nieukraińskiego. Jednak we wszystkich tych opracowaniach fakt obecności Polaków i osób urodzonych w Polsce w szeregach zachodnioukraińskiej armii albo nie był analizowany, albo był badany pobieżnie, chociaż temat ten jest bardzo ciekawy i zasługuje na szersze opracowanie.

Dlatego też celem niniejszego artykułu jest wypełnienie luki w tej problematyce oraz opracowanie pogłębionego studium służby wojskowej Polaków, a także przedstawienie innych narodów urodzonych na terenach współczesnej Polski w siłach zbrojnych ZUNR. Poznamy okoliczności ich wejścia do UHA, ich przybliżoną liczbę, stopnie wojskowe, specjalizację itp.

Granice chronologiczne opracowania to lata 1918–1923. Jest to okres rozpoczynający się 1 listopada 1918 r., kiedy to we Lwowie ukraińscy wojskowi i politycy proklamowali państwo ukraińskie, które później otrzymało nazwę Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, kończący się zaś 15 marca 1923 r., kiedy po decyzji Rady Ambasadorów Państw Ententy w sprawie wschodnich granic Polski przestał istnieć rząd ZUNR na uchodźstwie.

Badana jest przypadająca na ten okres służba w armii galicyjskiej osób polskiego pochodzenia, zarówno tych, którzy identyfikowali się jako Polacy, jak i tych, którzy bądź pochodzili z terenów dzisiejszej Polski, bądź zostali zidentyfikowani jako „rzymskokatolicy”.

Źródła, z których korzystaliśmy w tym artykule, można podzielić na trzy grupy. Pierwsza to źródła archiwalne. Są to przede wszystkim materiały Centralnego Państwowego Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie, gdzie w bardzo pouczającym zasobie 2188 (Naczelnego Dowództwa Armii Galicyjskiej) znaleźć można spisy oficerów, podoficerów i żołnierzy UHA. Innym ukraińskim zbiorem archiwalnym, którego materiały również są częściowo wykorzystane, jest zespół nr 257 Towarzystwa Badania Historii Obrony Lwowa i Województwa Południowo-Wschodniego w latach 1918–1920, znajdujący się w zasobach Państwowego Archiwum Obwodu Lwowskiego.

Drugą grupę stanowią źródła drukowane, w których można znaleźć dane osobowe bezpośrednich uczestników tych wydarzeń: ukraińskich, polskich, austriackich. Są to zarówno ich wspomnienia, jak i zbiory dokumentów. Trzecia grupa źródeł to materiały wydań drukowanych z wskazanego okresu.

⁵ G. Lukomski, C. Partacz, B. Polak, *Wojna polsko-ukraińska 1918–1920*, Koszalin–Warszawa 1994.

⁶ N. Szuminska, *Stanovlennia Halytskoi armii, osoblyvosti komplektuvannia ta pidhotovky osobovoho skladu (lystopad 1918 – lystopad 1919 rr.)*, Lviv 2016, [rozprawa doktorska].

⁷ O. Stetsyshyn, *Landsknechty Halytskoi armii*, Lviv 2012.

Aby zrozumieć powody, dla których żołnierze polskiego pochodzenia wstąpili do służby wojskowej ZUNR-u, należy wziąć pod uwagę okoliczności polityczne, w jakich do tego doszło. Po proklamowaniu 1 listopada 1918 r. we Lwowie państwa ukraińskiego, które później otrzymało nazwę Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, przystąpiono do formowania jego sił zbrojnych.

Należy od razu zauważyć, że zgodnie z ustawodawstwem ZUNR tylko etniczni Ukraińcy mieli obowiązek służyć w jej siłach zbrojnych, a tym samym bronić niepodległości państwa. Czytamy o tym w szczególności w jednym z pierwszych dokumentów parlamentu ZUNR – Ukraińskiej Rady Narodowej (UNRada). W orędziu z 1 listopada 1918 r. ta władza ustawodawcza stwierdziła, że cały personel wojskowy „narodu ukraińskiego” powinien bronić młodego państwa, a także „cała ludność ukraińska zdolna do broni” powinna utworzyć jednostki bojowe na zamieszkanym przez siebie terytorium⁸.

Podkreślenie narodowości ukraińskiej rekrutów, których trzeba zmobilizować do nowo utworzonej armii galicyjskiej, widać też w regulaminie Ministerstwa Wojskowego ZUNR (Państwowego Sekretariatu Spraw Wojskowych – DSWS) z dnia 13 listopada 1918 r., który powołuje się na uchwałę UNRady z tego samego dnia. Zgodnie z tym dokumentem tylko „obywatele narodowości ukraińskiej” mieli być powołani w szeregi sił zbrojnych ZUNR⁹.

W ten sposób obywatele ZUNR pochodzenia nieukraińskiego zostali *de iure* zwolnieni z obowiązku jej ochrony. Równocześnie jednak z zadowoleniem przyjmowano wstępowanie do UHA żołnierzy innych narodowości, gdyż w armii ukraińskiej brakowało oficerów i specjalistów wojskowych (kolejarzy, lekarzy, weterynarzy itp.).

Należy zauważyć, że etnonim „Ukrainiec” w tym czasie nie był używany w sensie politycznym, ale w wąskim znaczeniu narodowym i oznaczał wyłącznie osoby narodowości ukraińskiej. W związku z tym określenia „Żydzi”, „Polacy” czy „Niemcy” były również używane tylko w odniesieniu do osób tego pochodzenia narodowego.

Jednocześnie jednak nie obowiązywał zakaz przyjmowania do wojska osób innej narodowości. Na początku formowania armii ZUNR przedstawicielowi innego narodu nie było trudno zostać ukraińskim oficerem. W archiwum pułkowym 1. Pułku Piechoty im. Księcia Lwa znajduje się rozkaz ówczesnego dowódcy pułku Mykytky z początku listopada 1918 r., który w szczególności odnosi się do byłych oficerów armii austro-węgierskiej pragnących wstąpić do armii ukraińskiej: „Jeśli ktoś chce wstąpić w nasze szeregi, niech zgłasza się na ochotnika do kancelarii pułkowej, po złożeniu ślubowania otrzyma służbę i stypendium”. Oznacza to, że

⁸ *Ukrainskyi narode*, „Dilo” 1918, cz. 250, s. 1.

⁹ *IV. Rozporiad.*, „Vistnyk Derzhavnoho sekretariatu viis'kovych sprav” 1918, cz. 1, s. 2–3.

wolontariusz powinien jedynie zadeklarować chęć wystąpienia w obronie ZUNR, złożyć przysięgę, aby otrzymać stanowisko i wynagrodzenie¹⁰.

Istniały odrębne akty normatywne regulujące warunki poboru żołnierzy innych narodowości. Są to np. Rozkazy¹¹ Cz. I Dowództwa Żandarmerii Państwowej Ukraińskiej z dnia 6 listopada 1918 r., Tymczasowa Instrukcja¹² Sanitarna dla Komend Obwodowych z 13 listopada 1918 r. lub Obwieszczenie Rządu¹³. Dokumenty te nie zawierały jednak zakazu zatrudniania osób polskiego pochodzenia.

Personel armii galicyjskiej składał się głównie z etnicznych Ukraińców, którzy stanowili bezwzględną większość wśród szeregowców i podoficerów. Korpus oficerski był bardziej zróżnicowany pod względem narodowościowym. Oprócz oficerów ukraińskich (z Galicji, Bukowiny i Ukrainy Zadnieprzańskiej) w szeregach tej armii służyli także Niemcy, Żydzi, Czesi, Rosjanie, Włosi oraz przedstawiciele innych narodów europejskich. Byli wśród nich Polacy.

Dostępne źródła pozwalają na wyodrębnienie kilku możliwych przyczyn pojawienia się Polaków i osób polskiego pochodzenia w armii galicyjskiej.

Pierwsza to zatrudnienie. Po zakończeniu I wojny światowej i rozpadzie Austro-Węgier wielu byłych wojskowych zostało bezrobotnych. Wiemy, że wielu z nich (głównie Niemcy, Austriacy, Żydzi, Czesi i Węgrzy) znalazło zatrudnienie w armii ZUNR, która odczuwała braki kadrowe, i nadal służyli w jej szeregach.

Można przypuszczać, że z tego samego powodu część bezrobotnych polskich wojskowych wstąpiła do UHA, m.in. ci, którzy byli rodowitymi mieszkańcami obwodu tarnopolskiego lub stanisławowskiego. To terytorialne wyjaśnienie jest ważne, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że przez ponad siedem miesięcy (od 1 listopada 1918 r., dnia proklamowania państwa ukraińskiego we Lwowie, do 14 maja 1919 r., rozpoczęcia ofensywy armii gen. Hallera) główne wydarzenia polsko-ukraińskiej wojny rozegrały się kilkadziesiąt kilometrów od tych ziem (w niektórych przypadkach nawet ponad 100 km, np. dla mieszkańców wschodniej części obwodu tarnopolskiego) i przez długi czas nic nie wskazywało na szybkie wkroczenie wojsk polskich i zmianę władzy w regionie. Biorąc to pod uwagę, żołnierze ci nie widzieli nic złego w podjęciu służby w wojsku ukraińskim.

W tym okresie ukraińskie mundury nosili m.in. medycy wojskowi Omelian Gargulinskyi, Tadei Ostrowskyi, Roman Saneckyj, inżynier wojskowy Anton

¹⁰ Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego we Lwowie (Derzhavnyj arkhiv L'vivs'koï oblasti, Lviv) [dalej: DALO], Lvivs'ke naukove tovarystvo z vyvchennia oborony L'vova ta pivdenno-skhidnykh voievodstv u 1918–1920 rr., f. 257, op. 2, spr. 1474, ark. 13.

¹¹ *Ibidem*, f. 1259, op. 1, spr. 1, ark. 5.

¹² *Tymczasowe sanitarne pouczennia*, „Vistnyk Derzhavnoho sekretariatu viis'kovykh sprav” 1918, cz. 1, s. 1.

¹³ *Uriadowe oholozennia*, „Republika” 1919, cz. 20, s. 1.

Mesnyakewicz i kilku innych. Co więcej, Mesnyakewycz był członkiem UHA przynajmniej do wiosny 1920 r. Z tego powodu w armii galicyjskiej służyło także wielu wojskowych narodowości niepolskiej, urodzonych na terenach dzisiejszej Polski. Z reguły są to Żydzi i Niemcy.

Drugim powodem służby Polaków w armii galicyjskiej jest mobilizacja, która została przeprowadzona w ZUNR i obejmowała często nie tylko Ukraińców, ale także przedstawiciele innych narodowości, np. Żydów i Polaków¹⁴. Niektóre źródła polskie opowiadają więc o fakcie rekrutacji przez władze ukraińskie obywateli ZUNR narodowości polskiej i ich oporze wobec tych działań¹⁵.

Wśród wcielonych w szeregi armii galicyjskiej w listopadzie–grudniu 1918 r. byli polscy mieszkańcy wsi Biłka Szlachecka i Biłka Królewska, położonych w okolicach Lwowa. Wiadomo, że wielu z nich służyło w batalionie czortkowskim (kureni) UHA, w skład którego wedle źródeł wchodziło na ogół wielu żołnierzy narodowości polskiej¹⁶.

W wykazach takich zmobilizowanych znalazły się także osoby, które zostały naznaczone nie narodowością, ale wyznaniem – jako rzymscy katolicy. Ostatnia kategoria nie zawsze w stu procentach oznaczała narodowość polską, ponieważ wielu rzymskich katolików było Ukraińcami, tzw. latynnikami, wśród których było też wielu członków UHA¹⁷.

Warto zauważyć, że w tamtym czasie przynależność mieszkańców Galicji do tego czy innego wyznania oznaczała w rzeczywistości przynależność do określonej grupy narodowej. Osoba wyznania mojżeszowego była z reguły Żydem, grekokatolik był Ukraińcem, a rzymski katolik Polakiem. Były oczywiście wyjątki, zwłaszcza w tym ostatnim przypadku – np. rzymscy katolicy byli też Austriakami, ale wtedy imię, nazwisko i miejsce urodzenia tej osoby mogły decydować o ustaleniu narodowości. W innych przypadkach należy zwrócić uwagę na kontekst, w jakim pojawia się dana informacja.

Trzecim powodem, dla którego polscy żołnierze wstąpili do UHA, był ukraiński patriotyzm. Przypomnijmy tu pochodzącego z Odessy atamana (majora) Petra (Kazimierza) Laskowskiego, którego niektóre źródła ukraińskie nazywają „zukunftizowanym polskim szlachcicem” i rzymskim katolikiem¹⁸, a inne – „naddnieprzańcem”.

¹⁴ Z. Karpus, *op. cit.*, s. 59.

¹⁵ *Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919. Źródła*, t. I, Lwów–Kraków 2012, s. 428, 432.

¹⁶ DALO, Lvivs'ke naukowe tovarystvo z vyvchennia oborony L'vova ta pivdenno-skhidnykh voievodstv u 1918–1920 rr., f. 257, op. 1, spr. 691, ark. 9–10.

¹⁷ O. Hubczak, *Zwernimo uvahu na naszych latynnykiw*, „Dilo” 1933, cz. 225, s. 4.

¹⁸ A. Krezub, *Narys istorii ukraińsko-polskoi wjny 1918–1919*, Lviv 1933, s. 113.

czyli człowiekiem pochodzącym z Naddnieprzańskiej Ukrainy¹⁹. Obydwa źródła celebrują natomiast jego ukraiński patriotyzm, bohaterstwo i poświęcenie.

Polskich żołnierzy UHA można podzielić na trzy kategorie. Przede wszystkim są to etniczni Polacy. Podobno jednym z pierwszych, którzy nałożyli na swój mundur ukraińskie odznaczenia, był nieznany z imienia oficer austriacki narodowości polskiej, który 3 listopada 1918 r. we Lwowie, w czasie gdy walki między Ukraińcami a Polakami już się rozpoczęły, zdecydował się wstąpić do armii państwa zachodnioukraińskiego.

Wiadomo, że służył w austriackiej komendancie wojskowej we Lwowie i wstąpił do armii galicyjskiej po przemówieniu ówczesnego byłego komendanta miasta, generała Rudolfa Pfeffera. Zwrócił się on do prawie 300 oficerów, którzy służyli pod jego dowództwem, i wezwał ich do pomocy młodemu państwu ukraińskiemu w obronie jego niepodległości.

Pfeffer tłumaczył swoje słowa faktem, że Cesarstwo Naddunajskie przestało istnieć, więc jego żołnierze zostali zwolnieni z zobowiązań wobec niego. Po kilku dyskusjach dziesięciu austriackich oficerów zgodziło się stanąć po stronie Ukraińców – czterech Niemców, trzech Węgrów, dwóch Czechów i jeden Polak²⁰.

Ukraińska gazeta „Diło” podała inne statystyki: według jej korespondenta, po przemówieniu generała zgłosił się „jeden starszy lekarz pułkowy, 1 starszy wikariusz, 1 pułkownik, 1 podpułkownik, 2 majorów, 2 podporuczników, 1 stażysta, 1 registraktykant i 2 chorążych (w tym 4 Ukraińców, 3 Niemców, 3 Czechów, 1 Polak, jeszcze jeden nieznaney narodowości)”²¹.

Źródła archiwalne i literatura pamiątnikarska dają podstawy do stwierdzenia, że w całej historii UHA służyło w jej szeregach co najmniej 10 oficerów określających się jako Polacy. Są to wspomniani już Petro Laskowski, Omelian Gargulinskyi, Anton Mesniakewycz, Roman Sanecky, Tadei Ostrowskyi, a także kapitan Tadei Girszing, porucznicy Stanisław Czepita i Wołodymyr Szafran, podporucznik Hnat (Ignacy) Kwarta, Josef Trybus. Spośród tych dziesięciu polskich oficerów siedmiu pochodziło z terenu ZUNR (sześciu z Galicji i jeden z Bukowiny), po jednym z Naddnieprza, Czech i bezpośrednio z terenów dzisiejszej Polski.

Oprócz nich w UHA służyły co najmniej trzy tuziny oficerów pochodzenia rosyjskiego, żydowskiego i niemieckiego, którzy urodzili się na terenie Polski. To jest druga kategoria polskich żołnierzy UHA, którą rozważamy. Część z nich pochodziła z Przemyśla – dziesięciu, poza tym było po dwóch przedstawicieli z Jarosławia, Sanoka i Krakowa, reszta pochodziła z 18 innych miast i wsi. Wśród

¹⁹ W. Halan, *Chrest obniu baterii smerty U.H.A.*, „Swoboda” 1933, cz. 83, s. 2.

²⁰ O. Stetsyshyn, *op. cit.*, s. 59; *Sprzymierzeniec*, „Kurjer Lwowski”, 7 XI 1918, nr 514, s. 1.

²¹ *Pereinialy wladu*, „Dilo” 1918, cz. 252, s. 1.

nich można wymienić lotnika Kostiantyna Kalinina (Warszawa), dowódcę 7. Brygady Lwowskiej Alfreda Bisanza (Przemyśl), dowódcę pułku kawalerii Richarda Jarego (Rzeszów) i innych. Zaznaczam, że nie zaliczamy do tej grupy etnicznych Ukraińców, którzy również urodzili się na terenie Polski. Nie uwzględniono także cywilnych specjalistów narodowości polskiej, którzy pracowali w strukturach wojskowych UHA.

Niektórzy z nich pozostawili po sobie dobrą pamięć w powojennych wspomnieniach ukraińskich. I tak np. pochodzący z Bursztyna kapitan UHA Tadei Girszing, który był naczelnym lekarzem szpitala wojskowego w Żółkwi, został przez ukraińskich kolegów opisany jako „bardzo uczciwy i pracowity” specjalista, który zginął bezinteresownie, ratując żołnierzy ukraińskich cierpiących na tyfus²².

Niestety, jeśli chodzi o szczegółowe informacje o polskich żołnierzach UHA (imiona, nazwiska, rok i miejsce urodzenia, stopień wojskowy itp.), to dysponujemy nimi tylko w przypadku osób służących w stopniu oficerskim. Sporo informacji na ich temat zawierają różne listy oficerskie armii galicyjskiej. Za podstawowy można uznać bardzo pouczający wykaz 444 nieukraińskich funkcjonariuszy UHA, który znajduje się w Centralnym Archiwum Państwowym Wyższych Władz i Administracji Ukrainy (CDAWO) w Kijowie²³. Dane osobowe jednego z polskich oficerów, W. Szafrana, znajdują się w „Wykazi starszyn Okrug Stryi: do depeszi D.S.W.S. 31.3.1919”²⁴, a także w liście szefa Stryjskiego Okręgowego Dowództwa Wojskowego (OWK) otamana W. Kotowycza wysłanym na adres DSWS w dniu 11 maja 1919 r.

Oprócz oficerów źródła dowodzą służby w armii galicyjskiej w podanym okresie Polaków – szeregowców i podoficerów. Na przykład w swoich wspomnieniach porucznik ukraińskich strzelców siczowych Hryhorij Truch wspominał pięciu polskich żołnierzy armii austriackiej, którzy 1 listopada 1918 r. wraz z żołnierzami ukraińskimi brali udział w zdobyciu władzy we Lwowie²⁵. Są też informacje o polskich żandarmach z Kołomyi, którzy wstąpili do żandarmerii ZUNR²⁶. Niestety, w obu przypadkach nie znamy żadnych danych osobowych tych osób.

²² I. Lebedovych, *Polevi dukhovnyky UHA: u 45 richchia uchasty u Vyzvol'nykh Zmahanniakh*, Winnipeg 1963, s. 95–96.

²³ Centralne Państwowe Archiwum Wyższych Władz i Administracji Ukrainy w Kijowie (Central'nyj derzavnyj arkhiv vyshchykh orhaniv vłady ta upravlinnia Ukraïny, Kyiv) [dalej: CDAWO], Nachal'na komanda Ukraïn's'koho vijs'ka Zahidnoï Ukraïn's'koï narodnoï respubliky, f. 2188, op. 2, spr. 79, ark. 188–193.

²⁴ *Ibidem*, spr. 59, ark. 33–49.

²⁵ M. Hutsulak, *Pershyj lystopad 1918 roku na zakhidnykh oblastiakh Ukraïny*, Kyiv 1993, s. 90.

²⁶ *Pid praporom Zhovtnia. Dokumenty i materialy*, red. O. Karpenko, Lviv 1957, s. 111–112.

Ze źródeł czerpiemy ciekawe informacje o dowódcy 1. Brygady Kawalerii UHA, rodowitym przemyslaninie Edmundzie Szeparowyczu i jego bracie Feliksie, którzy na początku stycznia 1919 r. wstąpili do sił zbrojnych ZUNR-u. Edmund, który w czasie I wojny światowej służył w 8. Pułku Dragonów Armii Austriackiej²⁷, od 31 marca 1919 r. był referentem kawalerii w stryjskiej okręgowej komendzie wojskowej, a jego młodszy brat w wydziale lotnictwa UHA.

Później E. Szeparowycz stał się jednym z twórców jednostek kawalerii armii galicyjskiej, kierując 1. Brygadą Kawalerii, która wyróżniła się w bitwach z bolszewikami i rosyjską Białą Gwardią na terytorium Ukrainy Naddnieprzańskiej. W kwietniu 1920 r. brygada Szeparowycza wymknęła się spod kontroli bolszewików, pod którą znajdowała się wówczas UHA, i zdołała dołączyć do zjednoczonego Wojska Polskiego i armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Po wojnie E. Szeparowycz wyjechał do Wiednia i przez długi czas utrzymywał stosunki z ukraińskimi kombatantami.

Najbardziej intrygujące w życiorysach tego bojowego ukraińskiego oficera i jego brata jest jednak to, że od 12 kwietnia 1919 r. i przez następne sześć miesięcy, służąc zarazem w Armii Galicyjskiej, znajdowali się oni na listach 6. pułku ułanów Wojska Polskiego i zostali skreśleni z listy osobowej tej jednostki dopiero 18 października tego roku²⁸.

Niestety, nie znamy odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób Szeparowycz, będąc 31 marca referentem kawalerii w ukraińskim okręgowym dowództwie wojskowym, w ciągu dwóch tygodni zdołał zostać oficerem pułku ułanów Wojska Polskiego i jaka była tego przyczyna: zwykle kłótnie w Stryjskiej OWK, niezadowolenie z jego roli i miejsca w UHA i w efekcie dezercja czy podejmowane przez wywiad wojskowy ZUNR lub RP próby wprowadzenia swojego agenta do wrogiego obozu, czy jeszcze coś innego.

Trzecia grupa osób, których działalność rozważamy, to żołnierze UHA, którzy z wyznania byli rzymskimi katolikami, ale brak jest jednoznacznych dowodów na ich polską narodowość.

Na przykład w maju 1938 r. lwowskie gazety „Dilo” i „Słowo Narodowe” doniosły o przejściu do cerkwi greckokatolickiej 39 rzymskokatolickich mieszkańców wsi Czyżyków pod Lwowem. W tym przypadku jednak nie chodziło o etnicznych Polaków, a o tzw. latynnyków, czyli Ukraińców wyznania rzymskokatolickiego. Podczas wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919 wielu rzymskich katolików ze wsi Czyżyków służyło w UHA, a niektórzy nawet zginęli na polu walki²⁹.

²⁷ *Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918*, Wien 1918, s. 918.

²⁸ Rozkazy Ministra Spraw Wojskowych (Dziennik Rozkazów Wojskowych, Warszawa, dnia 26 kwietnia 1919 r., № 45, s. 1090–1091; Dziennik Rozkazów Wojskowych, Warszawa, dnia 26 listopada 1919 r., № 95, s. 2465).

²⁹ *Szcze pro Czyzhykiv*, „Dilo” 1938, cz. 115, s. 2.

Jeszcze jednym przykładem może być lista 46 podoficerów Złoczowskiego Okręgowego Dowództwa Wojskowego z wiosny 1919 r. Wśród nich było pięciu rzymskokatolickich desiatnykiw i starszych desiatnykiw (polski odpowiednik – kaprale i starsi kaprale) wyznania rzymskokatolickiego. Ich imiona i nazwiska nie dają podstaw, by wątpić w ich polskie pochodzenie, nawet pomimo ukrainizowanej pisowni: Mychajło Ozimina, Adalbert Łukaszewycz, Wołodysław Werbycki, Stanisław Bronikowski, Mieczysław Bednarz³⁰.

Jeszcze co najmniej 34 żołnierzy, oznaczonych w dokumentach jako rzymscy katolicy, ale bez określenia ich narodowości, służyło w składzie pierwszej kompanii rezerwowego kurenia (batalionu) saperów UHA.

Jednak analiza imion i nazwisk tych osób sugeruje, że większość z nich nie była Ukraińcami-latynnykami, ale najpewniej miała polskie pochodzenie (Anton Skibinskyi, Martyn Sawitskyi, Iwan Szczepanowskyi, Franz Lacinowskyi, Ignatius Laszczynskyi, Kazimierz Paczkowskyi itp.). Gwoli ścisłości należy zauważyć, że wśród imion i nazwisk niektórych z tych rzymskokatolickich żołnierzy są też te, które są bardziej charakterystyczne dla Ukraińców (Petro Kowal, Iwan Michałkiw, Petro Bobyk itp.)³¹.

Nie posiadamy praktycznie żadnych informacji o przebiegu służby wojskowej żołnierzy polskiego pochodzenia. O działalności bojowej możemy mieć pojęcie tylko w przypadku P. Laskowskiego, który najpierw dowodził 4. pułkiem artylerii, a następnie 4. brygadą UHA. Biorąc pod uwagę drogę bojową tej brygady, która uczestniczyła w walkach o Lwów na początku 1919 r. oraz w ofensywie czortkowskiej w czerwcu 1919 r., możemy przypuszczać, że Laskowski również brał w nich udział.

Posiadamy natomiast trochę więcej informacji na temat drogi bojowej żołnierzy, którzy nie byli etnicznymi Polakami. Jednym z najsłynniejszych z nich był pochodzący z Rzeszowa Richard Jary, który najpierw służył pod dowództwem E. Szeparowycza (ur. w Przemyślu) w 1. Brygadzie Kawalerii UHA, a następnie dowodził 2. pułkiem kawalerii, przeszedł ich szlakiem z terytorium Galicji na terytorium Ukraińskiej Republiki Ludowej, do południowej Ukrainy.

Warto również wspomnieć o lekarzu wojskowym Maurycym Judzie z Tarnowa. To jeden z najczęściej wymienianych medyków w międzywojennych wspomnieniach żołnierzy armii galicyjskiej. Do UHA wstąpił 1 listopada 1918 r., pracując jako lekarz w szpitalu wojskowym miasta Ugniw. W latach 1918–1920 doktor Juda był naczelnym lekarzem grupy bojowej „Stare Selo” 1. Korpusu Galicyjskiego

³⁰ CDAWO, Nachal'na komanda ukraïn's'koho vijs'ka Zahidnoi Ukraïn's'koï narodnoi respubliki, f. 2188, op. 1, spr. 146, ark. 1–47.

³¹ *Ibidem*, op. 2, spr. 1, ark. 53zw–54.

i zarządzał szpitalami na Ukrainie Naddnieprzańskiej. Zapisał się w historii UHA jako jeden z najbardziej oddanych swemu zawodowi lekarzy. To dzięki niemu zachowały się nazwiska wielu galicyjskich żołnierzy, którzy zmarli na tyfus w latach 1919–1920.

Według naszych obliczeń w armii galicyjskiej służyło co najmniej 35 oficerów w stopniu od chorążego (pierwszy stopień oficerski w UHA) do pułkownika, którzy byli Polakami (10 osób) lub przedstawicielami innych narodowości (25), urodzonymi na terenach dzisiejszej Polski. Jednocześnie źródła nie dostarczają wyczerpujących informacji o szeregowcach i podoficerach. Jednym z powodów tego stanu rzeczy jest to, że np. w dokumentach archiwalnych z reguły nie wskazywano narodowości żołnierza. Jeśli posłużymy się znakami wtórnymi (polskie imię, nazwisko, wyznanie rzymskokatolickie), możemy przyjąć, że w szeregach UHA służyło nawet kilkaset takich osób.

Jeśli chodzi o stosunek władz polskich do tych ludzi, to po zakończeniu działań wojennych nie był on jednoznaczny i oczywiście każdy przypadek był rozpatrywany indywidualnie. Znane są sytuacje przyjęcia do Wojska Polskiego po wojnie byłych oficerów UHA narodowości polskiej, żydowskiej i innych. W szczególności możemy wymienić nazwiska wspomnianych już S. Czepita, H. Kwarta, M. Juda i innych. Jednocześnie znany jest przynajmniej jeden przypadek, kiedy to kawalerzysta UHA nazwiskiem Zips, który w marcu 1919 r. zbiegł do armii ukraińskiej z oddziału Ułanów Polskich, w marcu 1922 r. został przez polski sąd wojskowy skazany na karę śmierci, którą później, na mocy amnestii, zmieniono na 10 lat więzienia. Jednak tak surowy wyrok to oczywiście raczej wyjątek niż reguła³².

Podsumowując, dochodzimy do wniosku, że w latach 1918–1920 siły zbrojne Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej nie były jednonarodowe i w ich szeregach walczyli nie tylko Ukraińcy, ale także przedstawiciele innych narodów.

Wśród nich były także osoby, których narodowość polską potwierdzają dokumenty archiwalne lub wspomnienia kombatanatów. Dwie kolejne kategorie żołnierzy, których działalność rozważaliśmy w artykule, to osoby urodzone na terenie Polski oraz takie, których narodowość można ustalić na podstawie pobieżnych danych (polskie imię i nazwisko oraz przynależność do katolicyzmu). Ich działalność zasługuje na jeszcze baczniejszą uwagę naukowców.

Obecność tych żołnierzy w zachodnioukraińskiej armii to kolejny dowód na fakt historycznego splotu obu wspólnot narodowych (Ukraińców i Polaków), który często obala nawet te z pozoru niewzruszone narracje historyczne.

³² *Za sluzhbu v ukrainskii armii*, „Hromads'kyi visnyk” 1922, nr 21, s. 3.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego we Lwowie
(Derzhavnyj arkhiv L'vivs'koï oblasti, Lviv) [DALO]

Lvivske naukove tovarystvo z vyvchennia oborony L'vova ta pivdenno-skhidnykh voievodstv u 1918–1920 rr., f. 257 i 1259

Centralne Państwowe Archiwum Wyższych Władz i Administracji Ukrainy w Kijowie
(Central'nyj derzhavnyj arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukraïny, Kyiv)
[CDAWO]

Nachal'na komanda ukraïn's'koho vijs'ka Zahidnoï Ukraïn's'koï narodnoï respubliky, f. 2188

Źródła drukowane

Dziennik Rozkazów Wojskowych, Warszawa, dnia 26 kwietnia 1919 r., № 45.

Dziennik Rozkazów Wojskowych, Warszawa, dnia 26 listopada 1919 r., № 95.

Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919. Źródła, t. I, Lwów–Kraków 2012.

Pid praporom Zhovtnia. Dokumenty i materialy, red. O. Karpenko, Lviv 1957.

Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres 1918, Wien 1918.

Prasa

„Dilo” 1918, 1933, 1938.

„Hromads'kyi visnyk” 1922.

„Kurjer Lwowski” 1918.

„Republika” 1919.

„Swoboda” 1933.

„Vistnyk Derzhavnoho sekretariatu viis'kovykh sprav” 1918.

Opracowania

Hutsulak M., *Pershyj lystopad 1918 roku na zachidnykh oblastiakh Ukraïny*, Kyiv 1993.

Karpus K., *Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914–1923*, t. I, cz. 3, Toruń 1997.

Krezub A., *Narys istorii ukraińsko-polskoi wjny 1918–1919*, Lviv 1933.

Lebedovych I., *Polevi dukhovnyky UHA: u 45 richchia uchasty u Vyzvol'nykh Zmahan- niakh*, Vinnipeg 1963.

Lukomski G., Partacz C., Polak B., *Wojna polsko-ukraińska 1918–1920*, Koszalin–Warszawa 1994.

Lytwyn M., *Ukraińsko-polska wojna 1918–1919 rr.*, Lviv 1998.

Stetsyshyn O., *Landsknechty Halytskoi armii*, Lviv 2012.

Szankowskyi L., *Ukraińska Halycka Armia: wojenno-istoryczna studia*, Lviv 1999.

Szuminska N., *Stanovlennia Halytskoi armii, osoblyvosti komplektuvannia ta pidhotovky osobovoho skladu (lystopad 1918 – lystopad 1919 rr.)*, Lviv 2016, [rozprawa doktorska].

Netografia

Krotofil M., *Armia Halicka w wojnie polsko-ukraińskiej 1918–1919*, http://www.home.umk.pl/~makr/index_pliki/Wojna%20polsko-ukrai%C5%84ska.pdf (dostęp: 5 II 2024).

Notka o autorze

Mgr Oleh Stetsyshyn – doktorant Wydziału Historycznego Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki.

Zainteresowania naukowe: historia Ukrainy XX w., stosunki międzynarodowe, historia wojskowości.

olehstecyshyn@gmail.com